

VUTSVK, 26 lytnia, 3. [in Ukrainian].

73. I. D. (1932). Na Konotopshchyni rady ne vedut masovoi roboty [In Konotopshchyna, councils do not carry out mass work]. *Visti VUTSVK*, 8 zhovtnia, 5. [in Ukrainian].

74. Sira, N. (1932). Deinenko – kurkuls'kyi agent, voroh kolhospu [Deinenko is a Kurkul agent, an enemy of the collective farm]. *Visti VUTSVK*, 21 serpnia, 3. [in Ukrainian].

75. Didenko, S. (1932). Bezspirno stiahy khl'ib z tverdozdavtsiv! [Undisputedly take the bread from hard-earners!]. *Visti VUTSVK*, 28 zhovtnia, 1. [in Ukrainian].

76. Perevyschchyly pliany z psheynysi y zhyta (1932). [Plans for wheat and rye were exceeded]. *Visti VUTSVK*, 20 lystopada, 3. [in Ukrainian].

77. Na oblasnomu zizdi rad Chernihivshchyny. (1933) [At the regional congress of councils of the Chernihiv region]. *Visti VUTSVK*, 18 hrudnia, 4. [in Ukrainian].

78. Kolhospy obsluhovuvani MTS Vinnyshchyny vyvershyly khl'ibozdachy ta naturoplatu. (1933). [Collective farms served by the MTS of Vinnytsia completed grain distribution and payment in kind]. *Visti VUTSVK*, 4 lystopada, 1. [in Ukrainian].

79. Topchii, Iv. (1933). Yak «piddiahuvalysia» v Romenskomu raioni [How they «tightened up» in Romenskiy district]. *Visti VUTSVK*, 16 veresnia, 3. [in Ukrainian].

80. Borh Chernihivshchyny – 19 tys. Ton (1933) [The debt of Chernihiv Oblast is 19,000 tons]. *Visti VUTSVK*, 15 sichnia, 3. [in Ukrainian].

81. Hotuvannia do 8 bereznia peretvoryty na masovyi ohliad roboty trudiashchykh zhynok. (1932). [Preparations for March 8 should be turned into a mass review of the work of working women]. *Visti VUTSVK*, 5 bereznia, 5. [in Ukrainian].

82. Nazustrich mizhnarodnomu yunatskomu dni. (1933). [Towards International Youth Day]. *Visti VUTSVK*, 30 serpnia, 2. [in Ukrainian].

83. Sviato vrozhaui. (1933). [Harvest Festival]. *Visti VUTSVK*, 14 zhovtnia, 4. [in Ukrainian].

84. Horodnianshchyna i Zhukivshchyna vyvershyly khl'ibozahotivli. (1932). [Horodnianshchyna and Zhukivshchyna completed grain procurement]. *Visti VUTSVK*, 3 liutoho, 5. [in Ukrainian].

85. Peredovyky khl'ibozahotivnoho frontu. (1932). [Vanguards of the grain procurement front]. *Visti VUTSVK*, 17 liutoho, 2. [in Ukrainian].

86. Nizhenshchyna v lavakh peredovykh. (1932). [Nizhenshchyna in the ranks of the vanguard]. *Visti VUTSVK*, 22 liutoho, 1. [in Ukrainian].

87. *Visti VUTSVK* (1933), 8 kvitnia, 4. [in Ukrainian].

88. *Visti VUTSVK* (1932), 20 hrudnia, 3. [in Ukrainian].

89. Yak pratsiuvav komsomols'kyi buksyr sered odnoosibnykh. (1932). [How the Komsomol tugboat worked among singles]. *Visti VUTSVK*, 5 liutoho, 5. [in Ukrainian].

90. Mizhsil'ski buksyri bryhady. (1932). [Interurban towing teams]. *Visti VUTSVK*, 16 sichnia, 5. [in Ukrainian].

91. Naholos na zasypku nasinnia rannikh kultur. (1932). [Emphasis on filling seeds of early crops]. *Visti VUTSVK*, 1 bereznia, 1. [in Ukrainian].

92. Dorozhnii, P. (1932). Naihirshe spravy v «Chervonomu avangardi». [The situation is worst in «Red Vanguard»]. *Visti VUTSVK*, 2 zhovtnia, 6. [in Ukrainian].

93. Lyst kolhospy. Khto rozkradaie kolhospu vlasnist. (1932). [A letter from a collective farmer. Who steals collective farm property]. *Visti VUTSVK*, 9 hrudnia, 4. [in Ukrainian].

94. Hrupa RSI pry kolhospi Na kurkulia niia ne znaidut prava. (1932). [The RSI group at the collective farm will not find the right to Kurkul in any way]. *Visti VUTSVK*, 4 lytnia, 4. [in Ukrainian].

95. Tsilkom skhvaliuiut zakhody partii. (1933). [They fully approve of the party's measures]. *Visti VUTSVK*, 12 liutoho, 4. [in Ukrainian].

96. Petrenko (1932). Ochystymo kolhospy vid kurkulia – vykonaemo pliany [Let's clean the collective farms from the kulaks – we will fulfill the plans]. *Visti VUTSVK*, 4 bereznia, 2. [in Ukrainian].

97. Mitsnyi, V. (1932). Zlodii bezkarno rozvaliuiut kolhospy [Thieves destroy collective farms with impunity]. *Visti VUTSVK*, 22 serpnia, 3. [in Ukrainian].

98. Kazachenko. (1932). Ne na odnu, a na dvi zminy [Not for one, but for two shifts]. *Visti VUTSVK*, 24 lystopada, 6. [in Ukrainian].

99. «Ochystyty kolhospy vid kurkuliv». (1933). [«Clean the collective farm of kulaks»]. *Visti VUTSVK*, 3 sichnia, 3. [in Ukrainian].

100. Neshchadnoi kary kontrrevoliutsiinym sabotazhnykam khl'ibozahotivel. (1933). [Merciless punishment to the counter-revolutionary saboteurs of the bread harvest]. *Visti VUTSVK*, 2 sichnia, 2. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.02.2023 р.
Рекомендована до друку 04.10.2023 р.

УДК 351.741:342.951(477)

Н.М. Демиденко

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ У РЯДАХ МІЛІЦІЇ СУМЩИНИ НА ПОЧАТКУ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1941–1945 рр.: НЕУПЕРЕДЖЕНИЙ ПОГЛЯД

У публікації висвітлені питання організації партизанського руху у рядах працівників правоохоронних структур Сумщини у період радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. Проаналізовані причини гальмування організації партизанського супротиву через зраду партійного керівництва на місцях. Висвітлений героїчний вклад окремих міліціонерів у боротьбу з німецькими загарбниками.

Робота ґрунтується на загальнонаукових принципах історичної достовірності та об'єктивності. У дослідженні також використано методи джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють роки окупації Сумщини німецькими загарбниками у період Другої світової війни, а саме – 1941–1943 рр.

Ключові слова: радянсько-німецька війна, органи правопорядку, партизани, підпілля, міліція, колаборанти.

У період сучасної російсько-української війни приходить чітке усвідомлення, що історія України, зокрема і історія правоохоронних органів – це наша інтелектуальна та ідеологічна зброя. У епохальні, перехідні періоди історія набуває рівня національної безпеки. Адже правдива, неупереджена історія стає справжньою зброєю у боротьбі з маніпуляціями національної пам'яті. Без розуміння історичної правди важко усвідомити і вірно проаналізувати помилки сучасності.

Період Другої світової війни для України був позначений тяжкими випробуваннями, воєнна ситуація була складною в усіх регіонах. Із перших днів війни значно зросли обсяги роботи для органів міліції. Паралельно із забезпеченням громадського порядку, боротьбою зі злочинністю, працівники міліції залучались до створення партизанських загонів, разом із армійськими частинами брали участь у боях з німецькими загарбниками.

У науковій роботі досліджено діяльність працівників правоохоронних структур Сумщини у період радянсько-німецької війни, висвітлений вклад окремих міліціонерів в організацію партизанського руху на Сумщині протягом 1941–1943 рр.

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно систематизує, доповнює частково здійснений аналіз участі співробітників міліції Сумщини у партизанській боротьбі проти нацистів. Аналіз досвіду правоохоронців має не лише наукове, але і практичне значення.

Не дивлячись на те, що історії міліції України присвячено чималу кількість праць вітчизняних та зарубіжних істориків і правознавців, зокрема П.М. Балкового, О.М. Бандурки, О.А. Гавриленка, В.А. Греченка, О.М. Головка, С.В. Губара, В.А. Гусака, П.В. Доброва, В.М. Логвіненка, А.П. Тимченка та ін., але комплексне дослідження історії діяльності міліції окремого регіону, а саме Сумської області, відсутнє.

Тому теоретичною основою даного дослідження стали праці істориків-краєзнавців, зокрема Б.Л. Корогод,

Г.І. Корогод Г.І. Івануценка, О.В. Вовка, В.В. Суркова та ін., а також документи Державного архіву Сумської області. Цінним джерелом є спогади ветеранів органів правопорядку Сумщини, що збереглися у машинописному варіанті. Отже, усі перелічені аргументи переконливо підтверджують актуальність обраної теми наукового дослідження.

Мета дослідження полягає у проведенні історичного аналізу діяльності співробітників міліції у партизанській боротьбі на теренах Сумщини у 1941–1943 рр., висвітленні героїчних подвигів міліціонерів, уродженців Сумщини.

З початком війни керівники партійних і радянських організацій прифронтових областей отримали директиву від 29 червня 1941 року, в якій були визначені завдання місцевих партійних, радянських, профспілкових та комсомольських організацій по розгортанню всенародної партизанської боротьби в тилу німецько-фашистської армії. А 18 липня 1941 року ЦК ВКП(б) ухвалив спеціальне рішення «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ» [1, с. 352].

Й. Сталін завжди з недовірою ставився до селян і не сподівався, що вони після репресій, спрямованих проти них у 20–30-х роках, будуть чинити активний опір проти німців. У організації партизанських загонів він покладався на державні, партійні та правоохоронні органи. На виконання Постанови від 29 червня 1941 року була створена Особлива група при наркомові внутрішніх справ, головним завданням якої стала організація партизанської боротьби у тилу ворога [2, с. 42]. В особливому наказі наркомату зазначалося, що всі підрозділи НКВС повинні сприяти діяльності цієї Особливої групи, забезпечуючи зброєю, технікою, спеціалістами для організації диверсійної роботи в тилу ворога тощо [2, с. 44]. Але все ж організація партизанського руху проходила дуже повільно. Розгорнути підпільну роботу на Сумщині в задуманому масштабі не вдалося.

Заклик про організацію супротиву німецьким окупантам у тилу ворога пролунав у зверненні Й. Сталіна до радянського народу 3 липня 1941 року: «У зайнятих ворогом районах треба створювати партизанські загони, кінні і піші, створювати диверсійні групи для боротьби з частинами ворожих армій, підризу мостів, доріг, псування телефонного й телеграфного зв'язку, підпалу лісів, складів та обозів» [2, с. 46].

Президія Верховної Ради УРСР, Раднаком УРСР, ЦК-КП(б) у зверненні до українського народу від 6 липня 1941 року закликали також до супротиву загарбникам у тилу в партизанських загонах, посилаючись на традиції українських партизан, створювати партизанські загони [2, с. 52].

Управління робітничо-селянської міліції по Сумській області було створене 10 січня 1939 року одночасно із заснуванням Сумської області як адміністративної одиниці Української РСР. До неї увійшли 12 районів Харківської, 17 районів Чернігівської та 2 райони Полтавської облас-

тей. Паралельно відбувалося утворення обласних структур, які повинні були забезпечувати її життєдіяльність.

Але вже у серпні 1941 року нацистська армія поступово почала завойовувати територію Сумщини. Повністю область була окупована 19 жовтня 1941 року. Окупаційний режим в області тривав два роки. Після захоплення Сумщини, нацисти стали запроваджувати власний територіальний поділ, адміністративний устрій і організацію власної влади. До речі, німці заборонили вживання термін «міліція» як у письмовій, так і усній формі.

Процес організації партизанських угруповань у 1941 році ускладнювався тим, що до початку війни радянське керівництво нічого майже не зробило для підготовки партизанського руху. Адже радянська влада готувалася до війни не на своїй, а на чужій території.

У результаті, наприклад, з чотирьох запланованих партизанських загонів на Лебединщині, був створений лише один. Подібна ситуація складалася в Дубов'язівському, Смілянському, Роменському, Недригайлівському районах. Хоча для підпільної роботи на Сумщині планувалось залишити 1674-х комуністів.

До вторгнення нацистів на території Сумщини створювались підпільні організації, готувалась типографія, засоби зв'язку та ін. У кінці червня 1941 року Сумський обком партії КП(б)У провів засідання секретарів райкомів з питань організації підпілля і партизанських загонів. Для боротьби в тилу із працівників міліції відбирались окремі професійні надійні люди, але конспірація не була ретельно продумана. Загальна кількість співробітників міліції Сумської області була евакуйована на початку жовтня 1941 року (обласний центр німцями був захоплений вже 10 жовтня) [3, с. 22].

Процес створення партизанських загонів також гальмувався через зраду партійного керівництва на місцях. Наприклад, таким зрадником виявився перший секретар підпільного обкому К. Білодід, який до війни виконував обов'язки першого секретаря Сумського РК КП(б)У. Саме йому було доручено керувати партизанським рухом на території Сумщини [4, с. 92]. Але він втік за межі області у перші дні окупації. У державному архіві Сумської області зберігся документ, який засвідчує, що «... у перші дні окупації німцями території Сумської області Білодід розгубився, не зумів організувати і налагодити дисципліну серед комуністів, що залишилися в тилу, полишив партизанський загін і втік до села Голенка Чернігівської області, де працював ковалем у господарстві. Партизанський загін, яким він повинен керувати, розбігся, не завдавши ніякої шкоди німецько-фашистським загарбникам. Свою особисту зброю полишив у колгоспниці села Червоне Сумського району» [5, с. 149].

Згідно післявоєнних звітів районних комітетів партії, на початку війни керівництво Дубов'язівського, Смілянського, Роменського, Недригайлівського районів самовільно евакуювалося з родинами, залишивши

підлеглих напризволяще [6, арк. 22].

Складнощі в організації партизанських загонів у перші місяці радянсько-німецької війни засвідчені у багатьох протоколах місцевих райкомів партії. Наприклад, у звіті Глухівського райкому партії від 12 березня 1946 року, підписаним колишнім секретарем підпільного РК КП(б)У Рум'янцевим, зазначається, що на день окупації Сумщини партійна організація Глухівського району нараховувала 257 чоловік. Бажаючих вступити до партизанського загону виявилось лише 79. До речі, Глухівський район, враховуючи його лісовий природний ландшафт, був найбільш вигідним для організації партизанської боротьби. Але вже в кінці серпня 1941 року деякі комуністи без поважних причин полишили партизанський загін. Серед них – директор шкіряного заводу В. Чернок, директор ліспромгоспу І. Кутін та ін. [7, арк. 2].

Багато партизанських загонів, не встигнувши виконати жодного бойового завдання, практично розпалися (подаємо мовою оригіналу): «В сентябре месяце 1941 года из общего количества приехавших в лес партизан ушло из отряда 32 человека. Особенно в то время себя морально неустойчивыми показали работники милиции и часть НКВД. Все до одного ушли из отряда» [7, арк. 4]. «...Окончательный состав отряда, который был в лесу состоял из 22 человек (а 32 ушли)» [7, арк. 3].

Про дезертирство партійних функціонерів у перші місяці війни засвідчує ряд інших документів, що зберігаються у Державному архіві Сумської області: «Первый секретарь РК КП(б)У Грабовский, недавно прибывший в район, дезертировал, хотя и намечался комиссаром отряда» [7, арк. 3]. Серед дезертирів опинилися також депутат Верховної Ради комуністичної партії України М. Соколов, керівник коноплестанції В. Примаченко.

У результаті із 146-ти підпільних структур, створених до захоплення Сумської області, залишилося всього 44. Необхідно підкреслити, що бійці цих загонів діяли без всяких вказівок «зверху», а керувались виключно своїми життєвими принципами, які базувались на бажанні вигнати ворога з рідної землі.

Серед тих партизанських загонів, які збереглися і почали активну боротьбу з окупантами, був Путивльський партизанський загін у Спідшанському лісі під командуванням Сидора Ковпака. До війни С. Ковпак очолював міську раду у м. Путивлі. Мав досвід партизанського руху під час німецької окупації у 1918 році, пройшов школу НКВС, де готували кадри для партизанської боротьби [8, с. 360]. У партизанському загоні С. Ковпака пропагувалось толерантне ставлення до місцевих жителів. Так, у травні 1942 року за ініціативою комісара партизанського загону С. Руднева був виданий наказ № 200, де зазначалося, що успіх партизанського руху залежить від того, як місцеве населення буде ставитися до партизан. Згідно наказу партизанам заборонялося «...забирати у населення яйця, курей, молоко. Заміну коней, упряжі і возів у населення мають право проводити командири груп з

дозволу командування загону» [5, с. 136]. Порушникам загрожувала відповідальність аж до розстрілу.

Активна фаза партизанської боротьби припадає на 1942 рік і зростає з наближенням Червоної армії. Одним із партизанських загонів, що успішно діяв на північній території Сумщини, мав назву «За Батьківщину». Його очолив колишній старший оперуповноважений кримінального розшуку Ямпільського районного відділу міліції Сергій Михайлович Гнибіда. До війни міліціонер неодноразово отримував подяки за сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків, був нагороджений нагрудним значком «Відмінник міліції».

Партизани його загону вдавалися до диверсій, нападів на ворожі штаби, підризу комунікацій та ліній зв'язку, доріг та мостів. Партизанському загону під керівництвом бувшого правоохоронця С.М. Гнибіди вдалося знищити понад 4,5 тисячі гітлерівських окупантів, підірвати 7 залізничних потягів з живою силою і технікою ворога.

У лютому 1942 року партизанський загін С.М. Гнибіди здійснив зухвалий нічний «наліт» на село Степанівка, де на той час перебував німецький загін. Правильно вибрана стратегія і ретельна підготовка раптового нападу забезпечила блискучий успіх операції, в ході якої було знищено 59 німецьких окупантів. Дещо пізніше подібні операції, очолювані С.М. Гнибідою, були проведені в селах Свеса, Марчихина Буда, Руденки [9, с. 303].

Мужньому командир у його боротьбі часто заважали різного роду втручання партійних функціонерів. Так, секретар Ямпільського підпільного РК КП(б)У Д.Д. Красняк звинуватив С.М. Гнибіду в тому, що він у свою родину, яка проживала разом з ним у партизанському загоні, забрав ще й сестру дружини, чоловік якої ніби служив раніше у німецькій поліції. Секретар райкому навіть звернувся до ЦК КП(б)У з пропозицією звільнити С.М. Гнибіду з посади командира партизанського загону. Всі ці звинувачення лунали у надскладний період для Глухівського партизанського загону, коли він був в оточенні ворога.

Звинувачувальна заява секретаря Ямпільського підпільного РК КП(б)У Д.Д. Красняка розглядалася на засіданні Сумського підпільного ОК КП(б)У 10 квітня 1943 року. Члени обласного комітету винесли нетипове для того часу рішення, на яке, очевидно, вплинув великий авторитет С. М. Гнибіди серед партизан та місцевого населення. Звинувачення командира партизанського загону визнали необґрунтованим і не знайшли підстав для його звільнення з посади командира партизанського загону [8, с. 147]. Влітку 1943 року С.М. Гнибіда героїчно загинув, виходячи з німецького оточення.

Серед досвідчених оперативних працівників міліції, котрі до війни брали безпосередню участь у ліквідації бандитських груп і затриманні злочинців, необхідно згадати Арсенія Віталійовича Литвиненка. Свій блискучий досвід оперативника він використовував у партизанському загоні на посаді командира взводу розвідки. А.В. Литвиненку вдалося успішно добувати для

командування загону і Червоної армії необхідну інформацію про пересування, стан озброєння ворога тощо.

У грудні 1942 року А.В. Литвиненко у селі Воздвиженському проводив військову операцію з вилучення продовольства і худоби, які були призначені для відправлення до Німеччини. Після успішного завершення операції А.В. Литвиненко з групою бійців, прикриваючи відхід основних сил партизанів, був тяжко поранений і помер на руках своїх бойових побратимів [10, с. 38].

Ще за життя, восени 1942 року, колишній міліціонер за проявлену сміливість і мужність, був нагороджений медаллю «За відвагу» і орденом Бойового Червоного Прапора.

Аналізуючи підпільну діяльність сумських міліціонерів у тилу ворога, необхідно також згадати подвиги дільничного уповноваженого Штепівського районного відділу міліції Максима Степановича Колоса. Вже на початку 1942 року в селі Валіївка Штепівського району йому вдалося організувати партизанську групу, яка успішно займалася диверсійною діяльністю. Під його керівництвом партизани підірвали мости на річці Сула (біля хутора Сульського Штепівського району) і в селі Комишанка Недригайлівського району. В усіх операціях командир брав безпосередню участь.

Серед найбільш резонансних операцій під проводом М.С. Колоса варто згадати наступні: проведення диверсій серед ворогів з отруєним зерном, отриманим на станції Вири; допомогу успішному десанту радянських парашутистів на території Василівської сільської ради влітку 1942 року; захоплення взимку 1943 року каси Василівської управи з документами, відібраними нацистами у місцевих жителів; захоплення військових топографічних карт у штабі жандармерії в селі Комишанка Недригайлівського району.

Окупанти довгий час безуспішно полювали на М.С. Колоса, котрому, як бувшому оперативнику, успішно вдавалося «заплутувати сліди» для ворога. На жаль, серед підпільників загону виявився зрадник М. Федорцев, який в липні 1943 року видав німецькій поліції конспіративну квартиру М.С. Колоса. Будинок, у якому знаходився керівник партизанського загону, оточили більше сотні німців. На пропозицію скласти зброю і здатися в полон, М.С. Колос відповів вогнем. Останньою кулею застрелив себе, аби тільки не здатися в полон ворогу. Місцеві жителі поховали ватажка партизанів у братській могилі радянських воїнів.

У 1965 році, вшановуючи особистий подвиг мужнього командира, у минулому співробітника органів правопорядку, ім'я Максима Степановича Колоса було навечно занесено до списку особового складу Білопільського райвідділу міліції [10, с. 38].

Слід також зазначити, що ефективним методом боротьби з німецько-нацистськими загарбниками в тилу був снайперський рух, в якому активну участь брали також співробітники міліції.

Боротьба партизан на Сумщині безперечно внесла великий вклад в загальну перемогу, відтягуючи на себе чималі сили нацистської армії. Зокрема, 28 січня 1942 року начальник німецької поліції Кролевця інформував про активізацію патризанського руху на Кролевеччині і просив видати для боротьби з радянськими партизанами 4 міномети, 10 кулеметів, 400 гвинтівок [11, с. 106].

Але часто за героїку партизан місцеве населення розраховувалося власною кров'ю. Так були жорстоко вбиті жителі села Нова Слобода Путивльського району та села Гута Глухівського району, включаючи жінок і дітей. Дотепер відсутня однозначна відповідь на питання, наскільки виправданими були подібні жертви мирного населення.

На жаль, документальних свідчень про участь співробітників міліції в партизанській боротьбі на Сумщині обмаль. Але чимало спогадів учасників партизанського руху засвідчують відважну боротьбу працівників міліції Сумської області у складі партизанських загонів як в якості командирів середньої ланки, так і рядових бійців.

Отже, проаналізовані документи з історії правоохоронних органів Сумщини періоду Другої світової війни дають нам можливість зробити висновок, що більшість правоохоронців у складні воєнні роки проявили мужність, героїзм і високий професіоналізм при виконанні бойових завдань. Повертаючись після завершення війни до правоохоронних структур, вони успішно використовували бойовий досвід при вирішенні складних професійних завдань повоєнних років.

Дослідницька діяльність щодо виявлення нових біографічних відомостей про співробітників міліції воєнного періоду має продовжуватись, адже на даний час учасників Другої світової війни – співробітників органів правопорядку залишилось небагато, тому їх спогади є безцінним джерелом пізнання справжньої історії органів внутрішніх справ і історії України загалом.

Досвід партизанської боротьби міліціонерів Сумщини проти німецьких загарбників у Другій світовій війні набуває у період сучасної російсько-української війни не лише наукового, а і практичного значення.

ДЖЕРЕЛА

1. Сумщина в історії України. Суми : Вадавицтво «МакДен», 2005. 496 с.
2. Вовк О.В. Червоний партизанський рух в Україні і органи НКВС-НКДБ 1941–1944 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2010. № X–XI. С. 42–55.
3. Сурков В.В. Міліція 40-х: все для перемоги. Правові аспекти. 1999. № 24, 27 червня. С. 22–25.
4. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. Суми : «Собор», 2001. 125 с.
5. Корогод Б.Л., Корогод Г.І., Логвиненко М.І. Сумська область у роки Великої Вітчизняної війни. Суми : ВАТ «СОД» видавництво «Козацький вал», 2003. 256 с.
6. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. Р. 29, оп. 1, спр. 27, 168 арк.
7. ДАСО, ф. Р. 365, оп. 1, спр. 1, 122 арк.
8. Плохій С. Брама Європи. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2005. 495 с.
9. Очерки истории милиции УССР (Макет № 59). Київ, 1965. 540 с.
10. Дідоренко Л. Нариси історії міліції Краснопільського району. (Машинопис), 2002. 65 с.

11. Сумська область у період Великої Вітчизняної війни. 1941–1945. Збірник документів і матеріалів. Київ, 1988. 286 с.

Demydenko N.M. Problems of the organization of the partisan movement in the ranks of Sumy oblast militia at the beginning of the Soviet-German War of 1941–1945: an unbiased view

The publication highlights the issue of the organization of the partisan movement by law enforcement officers of Sumy Oblast during the Soviet-German war of 1941–1945. The reasons for the inhibition of the organization of the partisan resistance due to the betrayal of the local party leadership are analyzed. The heroic contribution of individual militiamen of Sumy Oblast to the fight against the German invaders, both as middle-ranking commanders and ordinary soldiers, is highlighted.

Scientific work is based on general scientific principles of historical reliability and objectivity. The research also used the methods of source and archival analysis.

The chronological boundaries of the study cover the years of the occupation of Sumy region by German invaders during the Second World War, namely 1941–1943.

Key words: Soviet-German war, law enforcement agencies, partisans, underground, militia, German invaders.

REFERENCES

1. Sumshchyna v istorii Ukrainy [Sumy region in the history of Ukraine]. Sumy: MakDen. 2005. [in Ukrainian].
2. Vovk, O.V. (2010). Chervonyi partyzanskyi rukh v Ukraini i orhany NKVS-NKBD 1941–1944 rr [Red partisan movement in Ukraine and the organs of NCIA - NCSS of 1941–1944]. *Sumykyi istoriko-arkhivnyi zhurnal*, X–XI, p. 42–55. [in Ukrainian].
3. Surkov, V.V. (1999). Militsiia 40-kh: vse dlia peremohy [Militia of the 40s: everything for the victory]. *Pravovi aspekty*, 24, pp. 22–25. [in Ukrainian].
4. Ivanushchenko, H. (2001). *Zalizom i krovju. Istoryko-dokumentalni narysy [By iron and blood. Historical and documentary essays]*. Sumy : Sobor. [in Ukrainian].
5. Korohod, B.L., Korohod, H.I., Lohvynenko, M.I. (2003). *Sumyska oblast u roky Velykoi Vitchyznianoï viiny [Sumy region during the years of the Great Patriotic war]*. Sumy: VAT «SOD» Kozatskyi Val. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti [State archive of Sumy region]. FR. 29, op.1, spr. 27.
7. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti [State archive of Sumy region]. FR. 365, op.1, spr. 1.
8. Plohiy, S. (2005). *Brama Yevropy [Gate of Europe]*. Kharkiv: Klub simenohodo dozvillia [in Ukrainian].
9. Ocherki istorii militsii USSR (Maket № 59) [Essays on the history of the militia of the Ukrainian SSR (Layout № 59)]. Kiyev (1965). [in Russian].
10. Didorenko, L. (2002). *Narysy istorii militsii Krasnopilskoho raionu [Essays on the history of the militia of the Krasnopillia district]*. (Mashynopys). [in Ukrainian].
11. *Sumyska oblast u period Velykoi Vitchyznianoï viiny. 1941–1945. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Sumy region during the Great Patriotic War, 1941–1945. Collection of documents and materials]*. Kyiv (1988). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.04.2023 р.
Рекомендована до друку 04.10.2023 р.

УДК 94(477.52)»1941/1945»

Л.І. Рожкова

ОСОБОВІ ДЖЕРЕЛА ОСТАРБАЙТЕРІВ ІЗ СУМЩИНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізується інформаційний потенціал джерел особового походження оstarбайтерів із Сумщини. Охарактеризовано основні види особових джерел – опубліковані спогади, щоденники, листи, усні свідчення. З'ясовано наукову цінність кожного виду джерел. Визначено особливості мемуарів, епістолярію, усних розповідей та фотодокументів, які висвітлюють історію примусових робітників у роки Другої світової війни. Акцентовано увагу на обмеженості інформаційного потенціалу особових джерел. Зроблено висновок про необхідність верифікації джерел особового походження та їх зіставлення з метою відтворення різних аспектів повсякдення примусових робітників та їх подальших життєвих шляхів. Накреслено перспективи дослідження теми на основі наративних та інших джерел.

Ключові слова: оstarбайтери, Сумщина, особові джерела, мемуари, листи, повсякденне життя.

Територія Сумської області з початку окупації (жовтень 1941 – жовтень 1943) перебувала у зоні військового управління. На місцях влада здійснювалася військовими комендатурами, у селах – старостами та бургомістрами, а також поліцією. З перших днів окупації Сум комендатура міста видала наказ про реєстрацію усіх громадян від 14 до 65 років. За неповними даними, за період окупації Сумської області на примусові роботи до Німеччини було відправлено понад 78 тис. громадян, з них – 5 тис. сумчан [1, с. 3].

Дослідження проблеми примусової праці та життєвих шляхів оstarбайтерів («робітників зі Сходу») як в Україні в цілому, так і на регіональному рівні розпочалося у 1990-х роках, коли у місцевих періодичних виданнях з'явилися публікації, присвячені оstarбайтерам, а в українських видавництвах вийшли друком мемуари колишніх невольників, зокрема із Сумщини [2; 3]. Сумський краєзнавець Михайло Манько протягом тривалого часу збирав та систематизував біографічні дані про оstarбайтерів із Сумщини, згодом опублікував кілька статей у місцевій пресі [4] та збірниках наукових праць [5]. 2009 р. вийшла друком історична розвідка про депортованих під час німецької окупації з Шостки і сіл Шосткинського району до м. Лібенау, де примусові робітники протягом трьох років працювали на пороховому заводі [6]. Спогади про повсякдення оstarбайтерів та їх подальші життєві шляхи привертають увагу журналістів [7] та письменників [8]. Нові публікації мемуарів та спілкування з нащадками оstarбайтерів дозволяють доповнити джерельну базу наукових досліджень даної теми. Наприкінці вересня 2021 р. у Сумській обласній науковій бібліотеці відбулося представлення спогадів уродженки Сумщини, колишньої оstarбайтерки, у повоєнні роки – емігрантки до Нової Зеландії Марії Креховець «Через вогонь над водою» [9]. Учасники заходу мали можливість за допомогою відеозв'язку поспілкуватися з громадською діячкою, Головою відділу «Мальви» Союзу Українок Австралії (Штат Вікторія), упорядницею мемуарів Наталією Пошивайло-Таулер і членами родини М. Креховець із